

Кісялєў, Крупа, Кулеш, Куліч, Лапцеў, Лемешаў, Махоткін, Маслаў, Шпігановіч, Перапечка, Халява, Хамутоўскі, Шыдлоўскі), назвы міфічных істот (Зюзя, Лясун, Карачун), назвы іншых народаў (Літвін, Ляхавец, Мазур, Маскаленка, Немчанка, Паляичук, Польскіх, Сербін, Шваб), характар чалавека (Глотаў, Глухоўскі, Гразноў, Дабрадзей, Козыр, Крукоўскі, Спадабаеў, Торан, Харашылаў, Чысцякоў).

Духоўнае і маральнае выхаванне – гэта працэс бесперапыннага ўзыходжання асобы да найвышэйшых каштоўнасцей чалавечага быцця. Кожны прадмет навучання, па сутнасці, з'яўляецца інструментам станаўлення асобасных якасцей чалавека, яго сацыяльных і духоўных арыенціраў.

Літаратура

1. Коваль У.І. Чым адгукаецца слова: Фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях. Мн. : Народная асвета, 1994. 48 с.

2. Раманцэвіч В. Пачаткі роднае мовы: Дапаможнік для ўсіх. Мн. : Навука і тэхніка, 1993. 143 с.

Паплаўная Л.В.

*кандытат філалагічных навук,
дацэнт кафедры беларускай мовы
Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны*

СПОСАБЫ ВЫРАЖЭННЯ ПАРАЎНАННЯЎ У ПАЭТЫЧНАЙ МОВЕ ЯКУБА КОЛАСА

Анотацыя. Стаття присвячена дослідженню порівнянь у мові поетичних творів Якуба Коласа. Розглядаються основні типи порівнянь, способи їх введення в текст і стилістична роль.

Ключові слова: порівняння, об'єкт, суб'єкт, ампліфікація, семантика.

Poplavnaya L.V. *Ways of Expressing Comparisons in the Poetic Language of Y. Kolos.* The article is devoted to the study of comparisons in the language of the poetic works of Yakub Kolas. The main types of comparisons, the ways of their introduction into the text and the stylistic role are considered.

Key words: comparison, object, subject, amplification, semantics.

Прырода стварэння параўнання цікавіла чалавека яшчэ з антычных часоў. Так, Марк Тулій Цыцэрон пісаў аб тым, што параўнанню паддаецца рашуча ўсё: «Няма на свеце такога прадмета, назву, імя якога мы не маглі б ужыць у пераносным сэнсе. Таму што ўсё, што паддаецца параўнанню, -- а параўнанню паддаецца рашуча ўсё, можа быць сціснута пераносным выразам па падабенству ў адзінае слова, а яно ўпрыгожвае мову яркім выразам» [1, с. 234].

Параўнанні вызначаюцца даследчыкамі то як тропы, то як фігуры, таму існуюць розныя іх класіфікацыі. Адны даследчыкі не бачаць у параўнанні змянення значэння слова, другія разглядаюць яго як семантычную адзінку, утвораную за кошт семантычнага пашырэння сэнсу слова. Прааналізаваная навуковая літаратура дае падставу сцвярджаць, што параўнанне – прасцейшы від тропа, у якім ярка выражана наяўнасць аб'екта і суб'екта параўнання. Такой думкі прытрымліваюцца Дз.Э. Разенталь, М.Я. Цікоцкі, В.І. Іўчанкаў. «У параўнанні найбольш ярка і поўна абазначана сутнасць пераносу значэння, у ім яўна прысутнічаюць усе элементы тропа», – падкрэслівае В.І. Іўчанкаў [2, с. 76].

Сутнасць параўнання заключаецца у супастаўленні аднаго прадмета, з'явы, дзеяння з другім па інтэгральных прыметах з мэтай тлумачэння сутнасці аднаго праз характэрныя прыметы, уласцівасці другога, што абумоўлена пэўным падабенствам.

Словы, якія параўноўваюцца, «носяць імпліцытную сэнсавую нагрузку, з'яўляюцца нібы ланцужком паміж пунктам погляду аўтара і аб'ектам» [3, с. 31].

Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца выяўленне тыпаў параўнанняў і іх стылістычнай ролі ў паэтычнай мове класіка беларускай літаратуры Якуба Коласа.

У паэзіі Я.Коласа параўнанне – адзін з самых ужывальных тропаў. У вершаваных творах паэта прадстаўлены самыя розныя спосабы выражэння параўнанняў і ўвядзення іх у кантэкст. Найбольш пашыраны злучнікавыя параўнанні, якія граматычна афармляюцца пры дапамозе злучнікаў **як**, **нібы**, **бы**, **быццам**. Злучнікі выконваюць не толькі ролю фармальнага паказчыка тропа, але і выражаюць пэўныя сэнсава-граматычныя адносіны паміж суб'ектам і аб'ектам параўнання.

Так, параўнанні са злучнікам **як**, якіх найбольшая колькасць у паэзіі Я.Коласа, выражаюць супастаўленне суб'екта і аб'екта параўнання на аснове сцвярдзальнага характару іх падабенства: Вецер свішча так, **як звер** [6, т. 1, с. 93]; Жар да сэрца падступае, **Як чорная хмара** [6, т. 1, с. 70]; Срэбрам адлівае, **Як лустэрка**, Нёман [6, т. 1, с. 39]; І кроплі імжакі

блішчаць, **Як слёзы на вещи** [6, т. 2, с.17]; Мы край баранілі, **як пчолы свой вырай** [6, т. 2, с. 277]; А твар яго, **як сонца**, ясны [6, т. 6, с. 91]; І месяца бліскучы крайчык Па небе пстрыкаў, **як той зайчык** [6, т. 6, с. 68]; Агонь блішчыць, **як воўча вока** [6, т. 6, с. 52]; Па небе хмары, **як палотны**, Паўночны вецер расцілае [6, т. 6, с. 152]; А там за возерам, **як струнка**, Пралегла роўненька чыгунка [6, т. 6, с. 239].

Параўнанні са злучнікамі **нібы, бы, быццам** выразна не выяўляюць катэгарычнасць падабенства. Яно выражаецца з адценнем меркавання, няпэўнасці: На ветравеях, **нібы воўна**, Плывуць хмурынкі так чароўна [6, т. 2, с.159]; Па-над рэчкай дуб вячысты Не схісне ніводным лістам, Стаў, **нібы ўладар** [6, т. 2, с. 161]; **Нібы шоўк залаты**, Вецер полымя кідаў на хаты [6, т. 2, с. 197]; Неба зорная паляна, **Нібы ў кветках луг** [6, т. 2, с. 217]; Усё маўчыць, **бы сон заклёты Навялі тут ведзьмары** [6, т. 6, с. 9]; Дзе неба, **бы тая хрустальная чаша**, спадае бераг зямлі [6, т. 2, с. 287]; Многа павяла, **бы кветак**, дачок [6, т. 2, с. 397]; А чыгунок, **бы пан пузаты**, Кіпіць, пыхціць, шуміць заўзята [6, т. 6, с. 59]; Што без слядочка, **быццам цені**, У смутным нікнуць задуменні [6, т. 6, с. 51]; І дрыгнуў поезд, **быццам чэрці Яго сярдзіта скаланулі** [6, т. 6, с. 241].

Як падкрэслівае А.А. Някрасава, «злучнікавы тып граматычна аформленых параўнанняў мае свае мастацка-экспрэсіўныя патэнцыі, якія аддзяляюць іх не толькі ад параўнанняў, выражаных творным склонам назоўніка, але і ад параўнанняў злучнікавага тыпу з іншым апэратарам, паколькі паэтычныя тэксты асабліва тонка рэагуюць на змяненне характару мадальнасці выказвання» [4, с. 7].

Наступную ў колькасных адносінах групу складаюць параўнанні ў форме творнага склону назоўнікаў. Творны параўнання – гэта бяззлучнікавае дзеяслоўнае параўнанне, сродкам выражэння якога з'яўляецца назоўнік у форме творнага склону (аб'ект параўнання) з пераносным значэннем, які адначасова абазначае якасць дзеяння суб'екта параўнання і яго метафарычную характарыстыку. Напрыклад: **Воўчым вокам** акно У цемры ночы блішчыць [6, т. 1, с. 138]; Злегла **воўнаю густою** Цемра ночы над зямлёю [6, т. 2, с. 140]; Ляснічы **воўкам** пазірае [6, т. 6, с. 187]; Глядзяць **сіратаю** лугі [6, т. 2, с. 173]; За вагонам вагон Мчыцца **змеем ліхім** [6, т. 6, с. 92]; Зялёны луг, як скінуць вокам, **Абрусам пышным і шырокім** Абапал Нёмна расцілаўся [6, т. 6, с. 9]; За імі дзядзька наш з накропам З вярбы на землю шуснуў **снопам** [6, т. 6, с. 104]; А над уласнай гаспадаркай **Варонай чорнаю закаркай** І цяжкі крыж пастаў над ёю [6, т. 6, с. 73].

Значна менш сустракаецца ў паэзіі Якуба Коласа параўнанняў у форме параўнальнай ступені прыметніка ці прыслоўя: А побач жанчына, **гваздзічкі**

мілей [6, т. 2, 418]; У вобразах яркіх, **ярчэй ад лазуры**, Жыве Руставелі [6, т. 2, с. 122]; Іх воля **цвярдзей ад граніту** [6, т. 2, с. 74]; І сам дарэктар кльшаногі **Не горш ад вучняў** бег з дарогі [6, т. 6, с. 136]; Засвецяць ў інеі праменні, **Як найдарожшыя каменні** [6, т. 6, с. 162]; Бацькаў хлеб **смачней віна** [6, т. 6, с. 374]; Обер-аб'ездчыкам лічыўся, **Брахун не горшы ад сабакі** [6, т. 6, с. 98]; Калі зямлю вярнуў Хадыка **Не горш вала таго ці быка** [6, т. 6, с. 230].

Сярод параўнанняў, зафіксаваных у паэтычнай мове Якуба Коласа, значную групу складаюць фразеалагізмы-параўнанні. Напрыклад: І вось, вярнуўшыся з абходу, **Як бы апушчаны ў воду**, Міхал павёў апаবাদанне [6, т. 6, с. 75]; І ў нейкім страсе і ў захопу На дзядзьку-кухара глядзелі, **Як бы яны аслупянелі** [6, т. 6, с. 60]; І зноў жа службу леснікову Ён ведаў, **як свае пяць пальцаў** [6, т. 6, с. 31]; Села там і не лажыцца, **Як прышыта да акна!** [6, т. 6, с. 447]; Доўга спаў ён, **як забіты** [6, т. 6, с. 385]; Так і жыў ён, гадаваўся, **Бы пры сцежцы той гарох** [6, т. 6, с. 290]; А ён малы, **як ліст асіны**, дрыжыць ад страху, жмецца, плача [6, т. 6, с. 272]; Сказаў Антось, і ўсе ўздыхнулі, **Як бы гару з плячэй сапхнулі** [6, т. 6, с. 60]; Снуе народ, **як на пажары**, Пад ім аж гнуцца тратуары [6, т. 6, с. 249].

Значна радзей сустракаюцца ў паэзіі Я.Коласа параўнанні, выражаныя параўнальнымі даданымі сказамі. Даданыя параўнальныя сказы з'яўляюцца прэдыкатыўнай адзінкай, што змяшчае ў сабе пэўнае паведамленне, якое шляхам параўнання паясняе і ўдакладняе тое, пра што гаворыцца ў галоўнай частцы. Напрыклад: Усе варушыліся, снавалі, **Як бы мурашнік раскапалі** – Такая тут была трывога [6, т. 6, с. 43]; Яны гараць, жывуць і граюць, **Бы вочкі там чыесь міргаюць** [6, т. 6, с. 177]; Струны сэрца ў ім дрыжалі, **Як дрыжыць блісканне зор У надземнай цёмнай далі** [6, т. 6, с. 294]; **Быццам грывнуў гром у глухім камлі** – Дуб у Свіслач зваліўся, знямелы [6, т. 2, с. 215]; Шырай, шырай зараніца Разнімае крылле, **Нібы пожар б'е крыніцай** Там, на небасхіле [6, т. 6, с. 82].

Зафіксаваны адзіны выпадак выражэння параўнання ў паэзіі Я.Коласа назоўнікам з прыназоўнікам: І надта родзіцца капуста: **З вядро** галоўкі кі вырастаюць [6, т. 6, с. 26].

У паэтычнай мове Якуба Коласа найбольш пашыраны простыя параўнанні, пабудаваныя на збліжэнні дзвюх з'яў або прадметаў па адной якой-небудзь агульнай прыкмеце. Напрыклад: Чыстыя росы, **як срэбра**, блішчалі [6, т.1, с.66]; **Як і ночка**, думкі чорны [6, с. 404]; Ідуць па воду маладзіцы, **Як макаў цвет**, гараць іх ліцы [6, т. 6, с. 163]; А вочы шэры, невялічкі, Глядзяць прыветна, **як сунічкі** [6, т. 6, с. 137]; Выплыў месяц круглы, поўны, Падрумянены, **як блін** [6, т. 6, с. 158]. Такія параўнанні

складаюцца з аднаго слова ці маюць залежныя словы, якія паясняюць, дапаўняюць аб'ект параўнання.

Сустракаюцца і разгорнутыя параўнанні, якія ўказваюць на некалькі падобных рыс у супастаўляемых прадметах. “У разгорнутае параўнанне ўключаюцца два паралельныя вобразы, у якіх аўтар знаходзіць многа агульнага” [6, т. 5, с.142]. Дзякуючы такому параўнанню раскрываецца шэраг якасцей з'явы ці прадмета: Задуменне ляжыць у блісканні, **Як той усмех апошні расстання, Як той погляд кахання супольны** [6, т. 6, с. 399]; **І, як козачка лясная, Бы той лёгкі матылёк**, Ганна вішні расхінае [6, т. 6, с. 348]; Як прыгожа-павабны вы, зоры! **Нібы высыпаў іней агністы, Нібы пацерак шнур прамяністы Асвятляе глыбіні-прасторы** [6, т. 6, с. 347].

Асобным відам параўнання ў паэзіі Я.Коласа з'яўляецца адмоўнае параўнанне, у якім пры знешнім супрацьпастаўленні двух паняццяў ці з'яў маецца глыбокае ўнутранае іх супастаўленне. Напрыклад: **То не дуб у бары Заскрыпеў, застагнаў – Гэта я без пары Богу душу аддаў** [6, т. 6, с. 81]. Такія параўнанні бяруць свой пачатак з вуснай народнай творчасці.

Для большага ўздзеяння на чытача, перадачы эмоцый, пачуццяў паэт карыстаецца прыёмам ампліфікацыі параўнанняў. Напрыклад: Патрэбен ён [цар – Л.П.], братцы, **Як прус у аладцы, Як у мосце дзірка, Як з гразі зацірка, Як скула балячцы** [6, т. 6, с. 112]. Смех паненак маладых, Разубраных, **як у маі Кветкі тыя на лугах, Як вясной бярозкі ў гаі, Як валошкі на палях** [6, т. 6, с. 432].

Розныя паводле структуры параўнанні ў паэзіі Якуба Коласа маюць разнастайную семантыку. Найбольш пашыраны ў мове паэта параўнальныя канструкцыі, лексічнымі нападуняльнікамі якіх выступаюць:

а) назвы жывёл і птушак: Глядзіць, бы **воўк** той, заўжды скрыва [6, т. 6, с. 78]; Ляжу, ці сяжу я, ці проста шнурую, як **воўк** у смугу [6, т. 2, с. 436]; З людзьмі грызешся, як **сабака** [6, т. 6, с. 83]; Ідзе ціха, ані гуку, **Бы кот**, крадзецца цішком [6, т. 6, с. 381]; Як **парасяты**, У пяску капаліся сястрычкі [6, с. 14]; Самы жывуць там, як **цяляты!** [6, т. 6, с. 6]; Рэха, бы той лёгкі **конь**, Па-над возерам пабегла [6, т. 6, с. 427]; Паны разбегліся, як **мышы** [6, т. 2, с. 36]; Як **саранча**, паўзуць пачвары На нашы гоні, рубяжы [6, т. 2, с. 183]; Крычыць, махае кулакамі, А вочы тыя, як у **змея** [6, т. 6, с. 84]; І не было б табе граху: Забіў, як **вош** або **блыху!** [6, т. 6, с. 86]; Так і ўскіпіць, як **рак** чырвоны – Такі ён кручаны, шалёны! [6, т. 6, с. 192]; Плечы ўскіне, засмяецца, Як **матыль** над лямпай, ўецца, Як над краскай чмель, гудзе [6, т. 6, с. 433]; Разгорне люд, нібы **арол** той крылы [6, т. 2, с. 286]; Я ж адзін, і я ў журбе, Як той **грак** на дубе [6, т. 2, с. 357]; Паплыву, як **лебедзь!** [6, т. 6, с. 34]; І на хмаркі кіне вока, Што, як **гусанькі**, плылі [6, т. 6, с. 291];

А я насуплюся, як **сыч** [6, т. 2, с. 444]; Уперавалку, як бы **качка**, У хату йдзе кума-сваячка [6, т. 6, с. 109]; А над уласнай гаспадаркай **Варонай** чорнаю закаркай [6, т. 6, с. 73];

б) назвы дрэў і раслін: Жанчыны, як **вішні**, мужчыны – **дубы** [2, с. 69]; Песні, як **мак**, расцвілі [6, т. 2, с. 96]; Застыдзілася яна, Як **цвет маку**, ўся дазвання Шчочка стала чырвана [6, т. 6, с. 344]; Гнуўся люд твой, нібы **лозы** [6, т. 2, с. 150]; Прываблівы, мудры, і скромны, І стойкі, як **дуб** [6, т. 2, с. 239]; **Белай кветкаю-купалкай** Будзеш гушкацца ў вадзе [6, т. 6, с. 450]; Смех паненак маладых, Разубранных, як у маі **Кветкі** тья на лугах, Як вясной **бярозкі** ў гаі, Як **валошкі** на палях [6, т. 6, с. 432]; Гудуць драпежна, тнучь балюча, Бы **крапіва** тая пякуча [6, т. 6, с. 16]; І бліскаюць яе вочкі, Як у жыцце **васількі** [6, т. 6, с. 386];

в) назвы прыродных з’яў: І голас пранёсся, як **бура** [6, т. 2, с. 114]; Прамільгнулі гады, як **маланка** [6, т. 2, с. 327]; Спадзі наніз, як **пярун** з хмары [6, т. 6, с. 430]; Яна зазьяла, бы **зарніца**, У цьме вячэрняю парою [6, т. 2, с. 429]; Як і **ночка**, думкі чорны [6, т. 2, с. 404]; Зоры высыплюць, бы **іней** [6, т. 2, с. 302]; Жаль да сэрца падступае, Як чорная **хмара** [6, т. 1, с. 70]; Антось, як **сонца**, засвяціўся [6, т. 6, с. 90]; Свецяць вочы іх, як **зоры**, Радасцю гараць [6, т. 2, с. 127]; Тут сыр, як першы **снег**, бялюткі [6, т. 6, с. 112];

г) назвы канкрэтных прадметаў: Увесь, як **рэшата**, дзіравы [6, т. 6, с. 91]; Погляд дзікі так і коле, Так і рэжа, як **нажом** [6, т. 6, с. 458]; Снег, бы **посцілка**, ляжыць [6, т. 6, с. 445]; Перад імі, як **талерка**, Ціха кругліцца, блішчыць, Зьяе возера-люстэрка [6, т. 2, с. 401]; Стаяў хлявец якраз напроці І чуць ліпеў, як бы на плоце **Гаршчок**, разбіты качаргой [6, т. 6, с. 12]; Дзяцей, як тых **снапкоў** на току! [6, т. 6, с. 22]; У бліскучым лісцейку, як **свечкі** На алтары ў часы малення, Іскрацца сонейка праменні [6, т. 6, с. 209].

Нярэдка ў вершаваных радках Якуб Колас спалучае параўнанне з іншымі тропамі, такімі як метафара і эпітэт. Адзін троп дапаўняе другі, што спрыяе стварэнню цэласнага сэнсава-зрокавага малюнка, як у вершы «Ноч перад навальніцай»:

Бы косяць неба-сенажаць.
Бурліць крыніца агнявая,
Бы нейкі грозны віхар-вір,
І бляскі-іскры разлівае,
Як залаты агністы жвір [6, т. 6, с. 210].

Па-майстэрску ўведзеныя ў кантэкст параўнання, метафары і эпітэты ствараюць яркі і запамінальны вобраз пераднавальнічнай ночы.

Праведзены аналіз параўнанняў у паэзіі Якуба Коласа, дазваляе зрабіць вывад, што параўнанне – гэта моўны сродак, з дапамогай якога аўтар

дає трапний характерыстыкі прадметаў і з'яў рэчаіснасці, стварае яркія і запамінальныя вобразы. Параўнанне з'яўляецца неад'емным элементам структуры яго паэтычных твораў, арганічна спалучаецца з іншымі вобразнымі сродкамі, такімі як метафара і эпітэт, што дазваляе аўтару стварыць аб'ёмную мастацкую сімваліку, значна ўзмацніць канкрэтныя вобразы і вобразную сістэму ў цэлым.

Літаратура

1. Цицерон. Три трактата об ораторском искусстве: научн. изд. М. : Наука, 1972. 471с.
2. Ивченков В.И. Лингвостилистика тропов Юрия Казакова. Мн. : УП «Ред. научн.-метод. журн. «Пачатковая школа», 2002. 112 с.
3. Вовк В.Н. Языковая метафора в художественной речи. Природа вторичной номинации: научн. изд. Киев : Наукова думка, 1986. 140 с.
4. Некрасова Е.А., Бакунина М.А. Сравнения в стихотворных текстах (Блок, Пастернак, Есенин). Языковые процессы в современной русской поэзии. М. : Наука, 1982. 312 с.
5. Голуб, И.Б. Стилистика современного русского языка: учебн. пос. М. : Высш. шк., 1988. 320 с.
6. Колас Якуб. Збор твораў: У 12 тамах. Мн. : 1972. 1976.

Сіроштан Т.В.

*кандидат філалагічных наук,
доцент кафедры української мови*

Бережна Т.Р.

*здобувач вищої освіти
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

СТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ СІНОНІМІЇ У ТВОРАХ ВОЛОДИМИРА ЛИСА

Анотація. Статтю присвячено дослідженню семантико-стилістичної ролі синонімів у прозових творах сучасного українського письменника Володимира Лиса. Визначено синонімічні одиниці в романах прозяка та проаналізовано їхній стилістичний потенціал.

Ключові слова: синонім, стилістична функція, семантика, експресивність.